

Provincie
Noord-Holland

De archeologische kroniek van Noord-Holland 2021

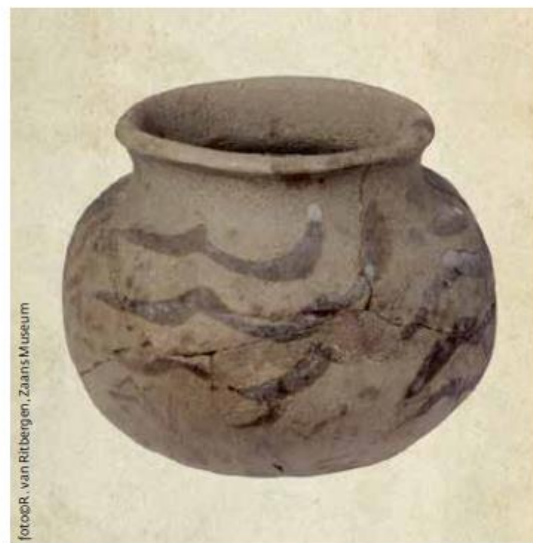
De botten van Oud-Zaanden.

fotografie M. Bruinesteyn-Clement

fotografie Zaans Museum

De in 1905 gevonden boomstamkist van Oud-Zaanden.

fotografie R. van Ritbergen, Zaans Museum

Het Pingsdorf potje van Oud-Zaanden.

Oud-Zaenden

De voorloper van Zaandam is de uit historische bronnen bekende nederzetting Oud-Zaenden, die iets ten noorden van het Hembrugterrein lag en zich uitstrekte tot mogelijk het perceel Oud-Zaenden 10. De nederzetting Oud-Zaenden wordt al vermeld in de 12de eeuw. Rond 1155 vielen de Drechtse Friezen - van wie we nog steeds niet goed weten wie ze waren - Oud-Zaenden aan, maar ze werden teruggedreven. Aan het einde van die eeuw verlieten de inwoners het dorp vanwege wateroverlast. De bewoning concentreerde

zich vanaf dat moment rond de dam in de Zaan en groeide later uit tot Zaandam. In 1737 en 1905 zijn resten van Oud-Zaenden gevonden, namelijk boomstamkisten met skeletten erin en aardewerk. Twee boomstamkisten, opgegraven in 1905, zijn bewaard gebleven; één ligt in het Zaans Museum, de ander in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Het Zaans Museum bezit verder nog aardewerk dat bij de grafkisten is gevonden en in het Gemeentelijk Archeologisch Depot worden enkele botten uit Oud-Zaenden

bewaard. Ook deze vondsten zijn in 1905 verzameld.

De afgelopen jaren is onderzoek gedaan naar al deze vondsten. Silke Lange van Biax heeft de boomstamkist uit het Zaans Museum onderzocht (inventarisnummer ZOW-01889). De kist is uitgedroogd, wat vervormd en bestaat uit een halve eikenhouten stam (*Quercus*) die met een disselspore is uitgehold. Disselsporen zijn nog zichtbaar. De lengte is 228 cm, de breedte 42/45 cm, de hoogte 21/26 cm en de wanddikte 2 tot 12 cm. Op 105 en 55 cm

vanaf het uiteinde zijn met een lepelboor twee ovale gaten gestoken van 3 x 2,5 cm en van 3 x 2 cm, die waarschijnlijk dienden om het lijkvocht weg te laten lopen.

De botten, twee delen van schedels, drie dijbenen en twee scheenbenen zijn onderzocht door fysisch-antropoloog Maja d'Hollosy. Ze zijn van een man van tussen de 40 en 80 jaar, een volwassen vrouw en een kind van 0-2 jaar. Mogelijk hoort één dijbeen bij een tweede vrouw.

De boomstamkist is in het laboratorium van Poznan (Polen) gedateerd door middel van 14C-onderzoek. Hieruit blijkt dat de kist is gemaakt tussen 884 en 1013 na Chr. Het aardewerk dat bij de kist is gevonden, gedetermineerd door ondergetekende, bestaat uit enkele scherven Pingsdorf aardewerk en een compleet, handgevormd potje of bekertje met een bolle bodem en een naar buiten gebogen rand van hetzelfde materiaal. De datering van dit materiaal ligt in de tweede helft van de 10de en 11de eeuw. Samen met de historische gegevens wijst dit erop dat Oud-Zaanden minstens tussen de tweede helft van de 10de eeuw tot en met de tweede helft van de 12de eeuw bewoond is geweest. Een oudere datering kan echter niet worden uitgesloten.

Piet Kleij, gemeentelijk archeoloog Zaanstad, Oostzaan en Wormerland

Het bij de woningen langs de Hogendijk gevonden majolicabord (vondstnummer HD II 812-222). Rechts staat Jezus die het kruis draagt, links een Romeinse soldaat met een zwaard of knuppel.

Een majolicabord met Jezus uit Zaandam

In 1998 en 1999 zijn aan de Hogendijk in Zaandam resten van vijf scheepswerven archeologisch onderzocht. Geld voor uitwerking van de vondsten was er in die pre-Malta-tijd niet. Daarom wordt deze opgraving - als er op het eind van het jaar wat geld over is van het archeologische budget in Zaanstad - stukje bij beetje uitgewerkt. Twee jaar geleden is een

opmerkelijk majolicabord gerestaureerd en onderzocht.

Het veelkleurige bord heeft een doorsnede van 31,8 cm. Rechts staat Jezus die het kruis draagt, links een Romeinse soldaat met een zwaard of knuppel. Rond de voorstelling is een dikke, blauwe zigzaglijn aangebracht. Op de rand staan kleine, blauwe haaltjes. Het bord dateert uit de eerste helft van de 17de eeuw.

Majolica bord met dit soort afbeeldingen

zijn zeldzaam, maar in het Frans Hals Museum in Haarlem worden twee gelijksoortige borden bewaard. Op het ene staat Christus afgebeeld die zich na zijn dood aan Maria Magdalena openbaart en op het andere het verhaal van Tobias, die onder begeleiding van een engel op zoek gaat naar een medicijn voor zijn blinde vader. De gebruikte kleuren en de manier van schilderen zijn vrijwel hetzelfde als die van het bord van de

Hogendijk. Ook om de Haarlemse voorstellingen is een blauwe zigzaglijn geschilderd en staan op de randen blauwe haaltjes. Vanwege deze overeenkomsten gaat het waarschijnlijk om drie borden uit een serie borden met Bijbelse afbeeldingen uit dezelfde majolica-werkplaats.

De afbeeldingen van Maria Magdalena en de engel zijn typisch katholiek. De vondst van een dergelijk bord aan de Hogendijk geeft aan

dat, ondanks de verandering in het bestuur en de overgang van veel Zaankanter naar de protestante kerk, ook hier de katholieke geloofsbeleving gewoon bleef doorgaan.

Piet Kleij, gemeentelijk archeoloog Zaanstad, Oostzaan en Wormerland

De twee majolica borden uit Haarlem die uit dezelfde serie zijn als het aan de Hogendijk gevonden bord. Links staat Jezus die zich aan Maria Magdalena toont (inventarisnummer OA 87-69), rechts Tobias en de engel (inventarisnummer OA 87-70).

Het kopje uit Jisp.

foto: C. Schijffers/Mut, gemeente Zaanstad

Een gezicht uit Zuid-Amerika in Jisp

Ruim vijftig jaar geleden vond de heer Rot op het land achter zijn huis aan de Dorpsstraat in Jisp een aardewerken mannenkopje dat was afgebroken van een pot. Hij nam het mee naar huis waar het goed werd bewaard. Jaren later, op Open Monumentendag 2012, namen familieleden van de heer Rot het kopje mee naar de kerk van Jisp, waar het mogelijk was om vondsten uit Wormer en Jisp aan de gemeentelijk archeoloog van Wormerland te laten zien. Het kopje is met de hand gemaakt van licht-

bruin aardewerk dat op de breuk donkergrijs is. De klei is vermengd met kleine zandkorrels. Aan de voorzijde is een mannengezicht aangebracht. Dit gezicht is breed, heeft hoge jukbeenderen en amandelvormige ogen met zware wenkbrauwen. De neus lijkt puntig, hoewel er wat van is afgebroken. In de iets geopende mond zijn tanden gekrast. Om het voorhoofd loopt een dunne band met inkepingen. De onderzijde van het linker oor is rond van vorm met een cirkel erin. De rest van het oor is weg. Van het rechter oor is slechts een klein puntje over. Aan de achterzijde is het kopje glad afgewerkt. De grootste breedte bedraagt 7,0 cm, de grootste hoogte is

5,8 cm en het weegt 76,14 gram. Het gezicht doet niet direct Europees aan, maar eerder Aziatisch of inheems Zuid-Amerikaans. Omdat het handwerk is, is er geen exacte parallel van, maar er zijn wel verschillende stukken aardewerk uit Zuid-Amerika die gelijkenissen vertonen met het kopje uit Jisp. Vooral beeldjes en kruiken uit Peru en Colombia hebben gezichten die wel op het Jisper kopje lijken. Zo hebben de beeldjes van de Mochica, die langs de kust van Peru leefden, ook een breed gezicht met hoge jukbeenderen, amandelvormige ogen met zware wenkbrauwen en een puntige neus. Deze beeldjes dateren uit het begin van de jaartelling tot 750 na Chr. Sommige hebben ook oren, versierd met cirkels, net als bij het linker oor van het kopje uit het Jisp. Ze lijken wel op oorbellen; vergelijkbare oorbellen zijn

Dit beeldje van de Mochica lijkt enigszins op de vondst uit Jisp en heeft typische ronde versieringen aan de onderzijde van de oren, net als het gezicht uit Jisp.

foto: <http://fineart.ha.com/c/Item.zx?saleNo=5062&lotIdNo=77026>

door Zuid-Amerikaanse archeologen ook opgegraven.

Het lijkt erop dat het kopje uit Zuid-Amerika komt, misschien uit Colombia of Peru. Maar hoe komt een dergelijk oud, Zuid-Amerikaans voorwerp in Jisp terecht? Het antwoord is simpeler dan gedacht.

In 1841 brachten enkele Britse vrachtschepen guano - vogelpoep - uit Zuid-Amerika mee naar Groot-Brittannië, waar het verkocht werd als mest. Dit was een groot succes. Guano werd vanaf dat moment een zeer gevraagde meststof in Europa en Noord-Amerika. Tussen 1840 en 1875 exporteerde Peru 12 miljoen ton guano, die in totaal 500 miljoen dollar opbracht. Nederland importeerde vanaf 1843 duizenden tonnen guano per jaar.

De guano komt onder andere van rotsen langs de kusten van Chili, Peru en Colombia. Daar broeden al eeuwenlang zeevogels die hun mest achterlaten op de rotsen, waardoor er uiteindelijk meters dikke pakketten guano zijn ontstaan. De inheemse volkeren van Zuid-Amerika wisten natuurlijk ook dat mest de landerijen vruchtbaar maakt en bezochten de rotsen daarom regelmatig. Af en toe brak er eens een pot of iemand raakte gereedschap kwijt en al die achtergelaten voorwerpen verdwenen onder de vogelpoep.

De zeelui en arbeiders die vanaf 1841 de mest moesten afgraven, gingen niet eerst alles zeven, dat zou veel te veel tijd kosten. Op die manier belandde er met de mest allerlei door de inheemse bevolking verloren of achtergelaten voorwerpen in Nederland. In Rhenen bijvoorbeeld, is op een oude tabaksplantage een stenen knots uit Peru gevonden. De grond

van deze plantage was bemest met guano. De knots is vermoedelijk in Rhenen terechtgekomen als verstekeling tussen de mest. Iets dergelijks is vermoedelijk ook gebeurd met de vondst uit Jisp: ooit is ergens langs de westkust van Zuid-Amerika een pot gebroken waar als versiering een gezicht op was gekleefd. De scherven verdwenen in de loop der tijd onder de vogelpoep, die vervolgens als mest naar Nederland werd gebracht. Een grondeigenaar uit Jisp kocht deze mest en reed die uit op zijn land. Het object belandde later in het water, werd weer opgebaggerd en werd ten slotte door de heer Rot tussen de gestorte bagger gevonden.

Piet Kleij, gemeentelijk archeoloog Zaanstad, Oostzaan en Wormerland

